

ANEKS

Fragmenty tekstu Bogusławy Matwijów opublikowanego w pracy zbiorowej pod redakcją Tadeusza Aleksandra pt. *Myśl pedagogiczna przełomu wieków (Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 26–27 września 2000 r. z okazji jubileuszu 600-lecia odnowienia Akademii Krakowskiej i Rocznicy 75-lecia utworzenia Katedry Pedagogiki w Uniwersytecie Jagiellońskim)*. Kraków 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 139–147.

Bogusława Matwijów

Rozwój metodologicznej myśli pedagogicznej na Uniwersytecie Jagiellońskim

„Celem niniejszego opracowania jest ukazanie kierunków badań pedagogicznych prowadzonych na Uniwersytecie Jagiellońskim (najpierw w Katedrze Pedagogiki, później w Instytucie Pedagogiki), które w znaczącym stopniu przyczyniły się do rozwoju metodologii ogólnej i szczegółowych procedur badawczych w pedagogice. Tym samym stawały się źródłem naukowej samowiedzy pedagogiki, wpływały na stopniowe usamodzielnienie się tej dyscypliny i wzmacnianie jej naukowego statusu.

Kluczem do prezentowanej analizy będą następujące hasła i źródła: kontynuacje – wymiana myśli. A zatem uwaga będzie zwrócona na prace powstałe jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym, ich kontynuacje, a także nowe nurty w pracach bardziej współczesnych.

Sądzę, że wyjątkowo celnym i aktualnym mottem, wprowadzającym w główne zagadnienie, są słowa Zygmunta Mysłakowskiego – pierwszego profesora kierującego Katedrą Pedagogiki na Uniwersytecie Jagiellońskim:

„Pedagogika jest dyscypliną autonomiczną, posiadającą nie tylko własny zakres zjawisk, lecz także własne spojrzenie na nie”¹.

Autonomiczność w takim rozumieniu przejawia się w tworzeniu i stosowaniu własnych strategii badawczych, odpowiadających specyfice dziedziny badań pedagogicznych.

Prezentowany tekst zawiera liczne dowody na to, iż motywem przewodnim badań wielu krakowskich pedagogów było przekonanie, że rozwój pedagogiki jako

¹ Z. Mysłakowski: *Kształcenie i doświadczenie*. Warszawa 1961, s. 28.

nauki zależy od dojrzałości jej metodologicznych podstaw. Oczywiście, w nie-sprzyjającym okresie ideologii socjalistycznej funkcje naukowe pedagogiki próbowano sprowadzić do poszukiwania jedynie technologii skutecznego realizowania z góry założonych celów (ograniczyć jej funkcje poznawcze i eksplanacyjne), jednak na Uniwersytecie Jagiellońskim konsekwentnie prowadzono prace nad istotą poznania naukowego w pedagogice. Bardzo wyraźną cechą krakowskiej myśli metodologicznej, przejawiającą się w pracach wielu pedagogów, jest przyjęcie Deweyowskiego paradygmatu nauk humanistycznych, tzn. uwzględnienie w poznaniu naukowym zarówno płaszczyzny wyjaśniania, jak i rozumienia. Dla badań pedagogicznych jest to niezwykle ważne ze względu na istotę fenomenów poddawanych oglądowi – wiele z nich nie poddaje się ilościowym procedurom badań przyrodniczych. Metodologiczne aplikacje tego poglądu – wczesne z perspektywy czasu – wyraźnie wyprzedzają współczesne postulaty postmodernizmu, kontestującego idiografizm i mgławicowość zjawisk pedagogicznych.

Przyjrzyjmy się bliżej poglądom różnym, a zarazem zgodnym co do tezy, iż:

METODOLOGIA STANOWI ŹRÓDŁO NAUKOWEJ SAMOWIEDZY PEDAGOGIKI."

„Krótkie podrozdziały poświęcone wybranym uczonym tytułowane będą zdaniami – syntezami głównych wątków ich analiz metodologicznych i metarefleksji nad pedagogiką”.

„1. METODOLOGICZNE WARUNKI POWSTAWANIA NAUKI (Zygmunt Mysłakowski)”

„2. ROZWÓJ EMPIRYCZNYCH PROCEDUR BADAWCZYCH (Jan Konopnicki)”

„3. ROZSZERZANIE DZIEDZINY BADAŃ PEDAGOGICZNYCH (Jan Zborowski)”

„4. APLIKACJA PROCEDUR METODOLOGICZNYCH DO PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ (Stefan Baścik)”

„5. PROBLEM MIERZALNOŚCI ZJAWISK KULTURY, WSKAŹNIKI I PROCEDURY PORÓWNAWCZE (Tadeusz Gołaszewski)”

„6. DOSKONALENIE PROCEDUR BADAWCZYCH W PEDAGOGIKACH SZCZEGÓŁOWYCH I SUBDYSCYPLINACH

Naturalnie, wiele prac powstałych w Instytucie Pedagogiki na przestrzeni lat w znaczący sposób przyczyniło się do rozwoju procedur badawczych w poszcze-

gólnych dyscyplinach pedagogicznych. Nie sposób wymienić tu wszystkich uczonych. Niewątpliwie należy jednak wspomnieć o badaniach eksperymentalnych, prowadzonych w zespole Bernarda i Zofii Gawlinów, pracach Joanny Grochulskiej opartych na paradygmacie pedagogiki humanistycznej, badaniach dydaktycznych Anny Łukawskiej, badaniach andragogicznych Tadeusza Aleksandra czy też osiągnięciach badawczych Bronisława Urbana w dziedzinie resocjalizacji i profilaktyki. Głębszą analizę twórczości naukowej wymienionych badaczy odnajdujemy w poszczególnych artykułach niniejszej publikacji”.

„7. METODOLOGIA W NURCIE REFLEKSJI PEDAGOGIKI OGÓLNEJ (Stanisław Palka)

Rozwój badań prowadzonych w Instytucie Pedagogiki i potrzeba ich dostosowania do standardów i wymogów metodologii badań obowiązujących w naukach humanistycznych i społecznych spowodowała konieczność utworzenia zespołu, który w sposób systematyczny i ciągle zajmowałby się problematyką metodologii i ogólną refleksją nad naukowym rozwojem pedagogiki. Był to moment przełomowy w ewolucji krakowskiej myśli metodologicznej i w rekonstrukcji ważnej subdyscypliny, jaką jest pedagogika ogólna. Na mocy uchwały Senatu 27 maja 1983 roku decyzją Rektora UJ zostaje utworzony w Instytucie Pedagogiki Zakład Metodologicznych Podstaw Pedagogiki. Kierownikiem Zakładu zostaje Stanisław Palka. Mając bogate doświadczenia badawcze – nowatorskie i teoriiotwórcze prace na temat kształcenia przez badanie, jasno nakreśla pola eksploracji naukowych kierowanego przez siebie zespołu.

Konsekwentne stanowisko metodologiczne Profesora wywarło duży wpływ na prace powstałe pod jego kierunkiem oraz w sposób istotny zaznaczyło swą obecność w dyskusjach szerokiego, pedagogicznego środowiska akademickiego. Fakt ten wyraźnie uwidacznia się podczas pierwszego – po zmianach politycznych – Zjazdu Pedagogicznego, gdzie Profesor podnosi do rangi problemów badawczych naukowy rozwój pedagogiki i budowę wiedzy pedagogicznej.

Podczas II Zjazdu Pedagogicznego w Poznaniu kieruje, wspólnie z prof. Januszem Gniteckim, sekcją zajmującą się tymi zagadnieniami. Wynikiem dyskusji zjazdowych jest wydana w roku 1999 książka *Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki* pod redakcją S. Palki i J. Gniteckiego. *Szkola metodologiczna*, reprezentowana przez S. Palkę i jego zespół, znajduje swe miejsce w ogólnopolskim nurcie badań pedagogicznych, ukierunkowanych na odtworzenie i rozwój pedagogiki ogólnej. Profesor S. Palka współuczestniczy w pracach Zespołu Pedagogiki Ogólnej przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN.

NAUKOWY STATUS PEDAGOGIKI

Od początku prac badawczych Zakładu problematyka statusu naukowego pedagogiki była dla S. Palki priorytetowa. Pierwsza wspólna praca zbiorowa (pod kierunkiem Profesora, będącego jednocześnie redaktorem serii Zeszytów Naukowych, Prac Pedagogicznych) nosi tytuł *Zagadnienia teorii pedagogicznej*. Znajdujemy w niej niejako metodologiczny manifest Profesora, będący sprzeciwem

wobec technicznego (a może nawet socjotechnicznego) traktowania pedagogiki, której odbiera się prawo do samodzielnego poznawania rzeczywistości, pozwalając jedynie doskonalić metody realizacji celów stanowiących poza pedagogiką (przez ideologię).

S. Palka pisze:

„Próbę zarysowania koncepcji teorii pedagogicznej należy poprzedzić uzasadnieniem, że w pedagogice mogą być konstruowane teorie naukowe. Jest to tym bardziej ważne, iż w środowisku znacznej liczby naukowców pedagogika jest nade wszystko dyscypliną praktyczną, wykorzystującą do swoich wyjaśnień prawa innych nauk społecznych. Przyjęcie takiej organizacji oznacza praktycznie degradację naukową pedagogiki, czynienie z niej dyscypliny czysto instrumentalnej, traktowanie jej jako technologii kształtowania i wychowania”².

We wspomnianym tomie pojawiają się teksty dotyczące: wyjaśniania pedagogicznego związku teorii z badaniami empirycznymi, badań podstawowych, prawidłowości i praw pedagogicznych, badań na pograniczu pedagogiki i psychologii humanistycznej, badań innowacyjnych. Znajdujemy tu artykuł wprowadzający zagadnienie autokreacji w obszar badań pedagogicznych, a także tekst określający rolę antropologii filozoficznej w teorii pedagogicznej autorstwa W. Cichonia. Ten właśnie artykuł trwale wyznaczył kierunek badań antropologiczno-filozoficznych w Zakładzie Metodologicznych Podstaw Pedagogiki.

TEORETYCZNA WIEDZA PEDAGOGICZNA A PRAKTYKA EDUKACYJNA

Można powiedzieć, że w zasadzie wszystkie projekty badawcze Zakładu realizują cel, jakim jest rozwijanie ogólnej, teoretycznej wiedzy pedagogicznej i jej instrumentarium metodologicznego. Efektem takich poszukiwań są między innymi publikacje zbiorowe (pod redakcją S. Palki):

- 1986 – *Zagadnienia teorii pedagogicznej*
- 1987 – *Teoretyczne podstawy pedagogiki*
- 1987 – *Szanse naukowego rozwoju pedagogiki*
- 1989 – *Nauki pedagogiczne a praktyka edukacyjna*
- 1991 – *Innowacyjna i eksperymentalna działalność szkół*
- 1994 – *Możliwości rozwijania i wykorzystywania teoretycznej wiedzy pedagogicznej*
- 1998 – *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*

Swoistymi wyznacznikami rozwoju badawczego Zakładu są książki autorstwa Profesora: *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli* (1989) i *Pedagogika w stanie tworzenia* (1999).

Oprócz tego warto wspomnieć o autorskich książkach W. Cichonia, K. Paclawskiej, K. Ablewicz, B. Matwijów³.

² S. Palka: *Zarys koncepcji teorii pedagogicznej* [w:] *Zagadnienia teorii pedagogicznej*. S. Palka (red.), Zeszyty Naukowe UJ, Prace Pedagogiczne, z. 3, Kraków 1986, s. 9.

³ K. Paclawska: *Dojrzałość szkolna i umiejętności czytania i pisania uczniów szkoły podstawowej – dynamika zmian*. Kraków 1989, Wyd. UJ; też: *Uwarunkowania efektywności kształcenia wczesnoszkolnego w środowisku wiejskim*. Warszawa 1990, WSiP; B. Matwijów: *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*. Kraków 1994, Wyd. UJ; K. Ablewicz: *Hermeneutyčno-*

Wśród głównych kierunków badań prowadzonych w Zakładzie można wymienić:

- badania antropologiczno-aksjologiczne (W. Cichoń),
- badania hermeneutyczno-fenomenologiczne (K. Ablewicz),
- badania związków pedagogiki i socjologii (E. Zaręba),
- badania pogranicza pedagogiki i psychologii (D. Zarebska-Piotrowska),
- badania longitudinalne w edukacji wczesnoszkolnej (K. Paćławska),
- badania jakościowe zjawisk kulturowych (B. Turlejska),
- metodologię badań jakościowych i ilościowych (E. Zaręba),
- badania prawidłowości pedagogicznych i eksplikację pojęć (B. Kozłowska, B. Matwijów),
- metodologię badań programów szkolnych (D. Skulicz),
- metodologię badań procesów samokształtowania (B. Matwijów).

Wszystkie wyżej wymienione kierunki tworzą razem pryzmat do „empirycznego wypełnienia konstrukcji” modelu teoretycznej wiedzy pedagogicznej, zaproponowanego przez S. Palkę. Charakterystycznym jego rysem jest:

- wyraźne akcentowanie eksplanacyjnej funkcji poznania naukowego w pedagogice;
- ukazanie związków teorii z praktyką poprzez wzajemny wpływ i przenikanie się poziomów badań od metateoretycznych poprzez teoretyczne *sensu stricto*, teoretyczno-praktyczne aż do praktycznych;
- uwzględnianie komplementarności badań jakościowych i ilościowych, praktycznie zorientowanych i teoretycznie zorientowanych;
- uprawnocnienie procedur wyjaśniania i rozumienia w poznaniu naukowym, kontekstu odkrycia i kontekstu uzasadnienia;
- szerokie traktowanie dziedziny pedagogiki, obejmującej zarówno procesy instytucjonalnych i intencjonalnych wpływów wychowawczych, jak i oddziaływania nieintencjonalne, nieświadome, procesy samokształtowania i autokreacji, rozwój człowieka w ciągu całego życia;
- poszukiwanie niezmienników i prawidłowości pedagogicznych względnie stałych, nieograniczonych czasowo i przestrzennie.

METAREFLEKSJA JAKO DROGA NAUKOWEGO ROZWOJU PEDAGOGIKI

Jednym z ważniejszych wątków prac metodologicznych S. Palki jest – jak to sam określa – próba wyprowadzenia pedagogiki ze stanię chaosu i rozproszenia. Narzędziem tego „wyprowadzenia” może być teoretyczny model porządkujący pedagogiczną wiedzę o różnych poziomach ogólności, uzyskiwaną poprzez badania o zróżnicowanych celach badawczych (od czysto praktycznych od czysto teoretycznych). Porządkowanie takie jest możliwe dzięki prowadzeniu refleksji nad stanem pedagogiki, rozwojem jej subdyscyplin i wreszcie – metodologii. Owa ogólna refleksja syntetyzująca jest dla S. Palki poziomem metateoretycznych badań. Bez tego poziomu trudno mówić o tożsamości i samowiedzy dyscypliny chcącej się rozwijać. Z perspektywy metateorii aktualny naukowy rozwój pedagogiki jest wyraźny. Zdaniem S. Palki, idzie on w dwóch kierunkach: badań teoretycznie

zorientowanych i badań praktycznie zorientowanych. Ich wartość poznawcza jest tym większa, im bardziej rozwój jednej orientacji wzbogaca drugą.

W zakończeniu książki *Pedagogika w stanie tworzenia* S. Palka pisze:

„Waga myślenia o edukacji może być tym większa, im silniej będzie mu towarzyszyć świadomość wartości poznawczych pedagogiki, jej dorobku i rozwoju. Wartość poznawcza pedagogiki wynikać będzie nie tylko z jej specyficznych badań, lecz także z badań z pogranicza tej dyscypliny i nauk jej pokrewnych, nauk pomocniczych i społecznych”⁴.

Podsumowując, należałoby zaznaczyć, że zespół badawczy prowadzony przez prof. S. Palkę, 28 czerwca 2000 roku stanął przed nowymi wyzwaniami naukowymi.

W tym dniu Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego – na wniosek Instytutu Pedagogiki, zaakceptowany przez Radę Wydziału Filozoficznego – podjął uchwałę o zmianie nazwy Zakładu na Zakład Pedagogiki Ogólnej. Zmiana ta daje znaczne możliwości poszerzenia obszaru badań i refleksji metodologicznej w Instytucie Pedagogiki. W powołanym na nowo Zakładzie głównym tematem badawczym są *Metodologiczne podstawy i kierunki badań pedagogicznych*”.

⁴ S. Palka: *Pedagogika w stanie tworzenia*. Kraków 1999, Wyd. UJ, s. 129.